

Araştırma Makalesi

DERVİŞ VE ÖLÜM ROMANINDA VAROLUŞÇU UNSURLAR

Okan ÖZKARA*

Öz

İnsanın ontolojik sorunları neticesinde yapmış olduğu sorgulamalarla aslında ilk insandan beri görülen varoluş sorunsalı; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa insanının yaşadığı buhranın neticesinde öncelikle Fransa’da olmak üzere tüm Avrupa’da ve zamanla dünyanın hemen her yerinde kuramsal değer kazanmış bir akım olarak anlam bulur.

Savaş yıllarında kurşuna dizilerek öldürülen kardeşinin kendisi üzerinde yarattığı yıkıcı etkiyi yirmi yıllık olgunlaşma evresi sonunda yazarlığına ustaca yansıtan Meşa Selimoviç’in *Derviş ve Ölüm* romanı on altı bölümden oluşur. Her bölüm başında yer alan ve o bölümün genel özeti niteliği taşıyan epigramlar, romanın tümel çerçevesini yansıtır. Kahraman anlatıcıyla ele alınan olaylar düzleminde kendini âdeta Ahmet Nureddin ile bütünleştiren Selimoviç’in kurgusal kopukluklara imkân tanımayan bu epigrafik geçişleri aynı zamanda onun, olayı içselleştirdiğinin göstergesidir.

Yaşanmış bir olayın kendisi üzerinde yarattığı değişimi, felsefi alt yapısıyla birleştirerek yazın dünyasına kazandırması; çalışmanın varoluş felsefesi etrafında biçimlenmesine imkân tanımıştır. Bu bağlamda, dünyaya bırakılmışlığını sorgulamalar neticesinde irdeleyen ve bu süreçte değişime uğrayarak hem ontolojik hem de konum/makam itibarıyla değişen/dönüşen başkışı etrafında seyir bulan anlatı; insanın kendi benini yaratabilmesinin önemini vurgulaması yönüyle de ayrı bir değer taşır. Tüm bu

Geliş Tarihi: 05.12.2018

Kabul Tarihi: 22.08.2019

Makalenin Künyesi:

Özkara, O. (2019). “Derviş ve Ölüm Romanında Varoluşçu Unsurlar”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 48, 213-234.

DOI: 10.24155/tdk.2019.117

* Öğretim Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, okan_ozkara@windowsslive.com
ORCID ID: 0000-0001-7703-0660

hususlar göz önünde bulundurularak çalışmada, Meša Selimović'in *Derviş ve Ölüm* adlı romanı varoluşçu unsurlar bağlamında incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Derviş ve Ölüm*, varoluşçuluk, psikanaliz, dönüşüm, yerini alma.

Existentialist Elements in the Novel *Death and the Dervish*

Abstract

The problematic of existence, which has actually been seen since the first human as a result of inquiries made on ontological problems, gains meaning as a movement that has gained theoretical value in the entire Europe, especially in France, as a result of the depression experienced by European people after WW2, and almost everywhere in the world over time.

The novel *Death and the Dervish* written by Meša Selimović, who expertly reflected twenty years of maturation following the destructive effect caused by his brother's execution by a firing squad during the war, consists of sixteen chapters. Epigrams, which are found in the beginning of each chapter and form the general summary of that chapter, reflect the universal framework of the novel. These epigraphic transitions of Selimović, who almost incorporates himself with Sheik Nuruddin in the plane of events that are described by a hero narrator, that do not allow any gaps in narration are also an indicator that he has internalized the topic.

The author's contribution of the transformation created in himself by a lived event to the world of literature by combination with his philosophical background allows this study to be shaped around the existentialist philosophy. In this context, the narrative that revolves around the main character, who is transformed/changed both ontologically and spatially/positionally by inquiring on his desolateness in the world and changing in this process, is also significant in terms of its emphasis on the importance of the person's ability to create his own self. Considering all these issues, this study examines the novel *Death and the Dervish* written by Meša Selimović in the context of existentialist elements.

Keywords: *Death and the Dervish*, existentialism, psychoanalysis, transformation, replacement.

Giriş

Felsefî bir akıma dönüşmesiyle derinlemesine incelenmeye başlanan varoluşçuluk, yazın/edebiyat içerisine girerek varoluşçu söylemi doğurur. Bu düşünceye göre insanın davranışları, düşünceleri ve tüm ontik değerleri dünyaya geldikten sonra zaman içerisinde oluşur; yani özün insandan önce oluşması söz konusu değildir ve birey dünyada edindiği deneyimler neticesinde şekillenir.

Yaşadığı topluma bağlı olarak görünmesi ve olması gereken arasındaki acı verici sıkışmışlığın neticesinde birtakım sorgulamalarda bulunan birey kendi kimliğini yaratma çabası içerisine girer. Öyle ki “doğumdan ölüme değin süreklili eylemde olmayı gerektiren bu süreçte birey önce kendi evrenini yaratır” (Abiç, 2018: 261). Kendi olabilme arzusundaki birey ilk olarak “hiçliğin, insani varoluşun en belirleyici yönü olduğunu” kavrar. Sonraki aşamada, “ben böyle böyle değilim’ diyebilme gücüyle” (Cevzici, 2015: 1044) zaman içerisinde değişime uğrar. İlk olarak kendi duvarlarını yıkan birey, arzu edilene doğru bir yönelim hâlini alır ve Campbell’ın (2010: 198) ifade ettiği nihai ödülle birlikte arzu edilene ulaşır; yani, ideal olanın yerini alır. Böyle bir durumun edebî metindeki ifadesi olarak karşımıza çıkan *Derviş ve Ölüm* romanı da başkişi Ahmet Nureddin’in bireysel varoluş mücadelesi esnasında yaşadığı değişim ve dönüşümleri ele alırken dönemin Yugoslav-Boşnak toplumunun sosyal ve siyasal durumunu yansıtmaya yönüyle ulusal, başkişinin dervişliğinin kavramsal bir hâl alması neticesinde evrensel bir boyut kazanır.

Yugoslav-Boşnak dünyasının Doğu-Batı arasındaki sıkışmışlığının imgesel ifadesi niteliğinde olan eserdeki olaylar, başkişi Şeyh Ahmet Nureddin’in etrafında şekillenir. *Derviş ve Ölüm*, Meşa (Mehmet) Selimoviç’in 1966 yılında tamamladığı on altı bölümden oluşan romanıdır. Selimoviç, başından geçen olayları duygusallıktan sıyrılmak ve kalemini kuvvetlendirmek amacıyla yaklaşık yirmi yıl sonra kurgulayarak kaleme alır. Mevlevî tekkesi şeyhi olan Ahmet Nureddin’in, kardeşinin ölümünün ardından “Dervişlikten Kadılığa”, oradan da “Ölüm’e uzanan yolculuğu esnasında iç dünyasında yaşadığı buhranların ana kurguya yön verdiği anlatı toplam on altı bölümden oluşur. Her bölümün başında çoğunluğu *Kur’an-ı Kerim*’den olmak üzere bölümün kıssası mahiyetinde epigramlar yer alır. Yalnızca epigramlardan hareketle de varoluş sorunu yaşayan bireyin kendilik değerlerini yaratabilme arzusunun gözlenebileceği roman bir değişimin, dönüşümün, yerine geçmenin ürünü olarak anlam bulur.

Romanda, Ahmet Nureddin’in başından geçen olaylar yatay düzlemde anlatılırken; “tarihsel olan ile zamanla değişmez olanın öyküsü” (Korkmaz, 2015: 144) de dönemin eleştirisinin yapıldığı gizil ifadelerden hareketle dikey boyutta anlam bulur. Ayrıca romanda hızla gelişen olaylarla birlikte gerçekleşen geçişlerin “Derviş-Kadı-Kaymakam-Müftü-Vali” gibi kişiler ve onların eser içerisinde temsil ettikleri değerlerin çatışmasıyla verilmesi yazarın kurgusal ustalığının da göstergesidir.

Dramatik aksiyonu sağlayan öğelerin tematik (ülkü) değerler ile karşı değerlerin kişi, kavram ve simgesel düzlemde çatıştırılmasından doğan

Derviş ve Ölüm romanını KORA Şeması (Korkmaz, 2015: 282) üzerinde göstermek mümkündür:

	Ülkü Değerler	Karşı Değerler
Kişiler Düzleminde	(Şeyh) Ahmet Nureddin İshak Hasan	Kadı Aynî Efendi Kaymakam Molla Yusuf
Kavramlar Düzleminde	Adalet Doğruluk Dostluk Erdem Cesaret Barış Masumiyet Huzur	Adaletsizlik Bireysel çıkar Değişen değer yargıları Hırs Savaş
Simgeler Düzleminde	Altın Kuş Güvercin Aydınlık Sessizlik	Yarasa Karga Karanlık Zincir ve günah

Şemada yer alan ifadeler bir araya getirildiğinde romanın çıkarımı olabilecek fikir kompozisyonunun oluşturulur. Bu fikir kompozisyonun bireysel, ulusal ve evrensel boyutlarını anlamlandırabilmek için roman-daki entrik kurgunun üzerine oturtulduğu kişi, kavram ve simge değerleri çözümlenmek gerekir:

Kişiler düzleminde; adalet, doğruluk, dostluk, erdem, cesaret, barış, masumiyet ve huzur gibi değerlerin vücut bulmuş hâli olarak karşımıza çıkan başkişi (Şeyh) Ahmet Nureddin ve onun dolayımıcısı (norm kişiler) olarak İshak ve Hasan karşımıza çıkar. İnandığı tasavvufi değerler uğruna yıllar önce ailesinden uzakta bir tekkeye gelerek şeyhlik derecesine kadar yükselen Ahmet Nureddin, insanlara karşı hoşgörülü, yardımsever bir insandır ve şemada görülen karşıt kişilerin kişisel çıkarları neticesinde suçsuz yere hapsedilen kardeşi Harun'un durumu karşısında önce iç hesaplaşmalara gider. Bu yolda; hayatında o ana dek yalnız bir kez görüp bilinçaltında biçimlendirdiği İshak ve dünyayı hafife alır gibi görünen Hasan'ın yardımıyla önce kardeşini kurtarmak, kardeşinin hapisshanedeyken öldürüldüğünü öğrendikten sonra da genel anlamda adaletsizliğe karşı durmak üzere karşıt (zıt) kişilerle bir çatışma içine girer.

Başta yerel yönetimin olmak üzere, içerisinde bulunduğu toplumun değişen değer yargıları, kişisel çıkarları neticesinde temsil ettikleri adaletsizlik ve hep daha fazlasını elde edebilmek üzere kişiler düzlemindeki karşı

değerlerin hırslarıyla bir savaş içerisine giren Ahmet Nureddin, zamanla kimlik sorunu yaşadığını sezinler; ancak ona göre bir dervişe yakışmayacak kin ve nefret duygularının ve intikam arzusunun etkisiyle bir taraftan da ontik sorgulamalara gider ki bu başkışı üzerindeki değişim ve dönüşüm yol açan ana unsur olarak anlam bulur. Ahmet Nureddin'in değişiminde algısal bağlamda üzerinde büyük etkisi olan “Tekke” ve “Hücre”; onun dünyadaki var olabileme/yer edinebilme uğraşındaki kırılma mekânları olur.

Ben anlatıcı, inandığı mistik değerlerle metafizik boyutta bir ödül arzusuyla kasabasından/ailesinden ayrılarak yerleştiği kente/tekkeye kadar geçen süreçte anne, baba ve kardeşleriyle birlikte bir yaşam sürerken askerlik dönüşü sevdiği kişiyle evlenme arzusundadır; ancak savaşta yaralanması sonucu -ki kasabaya şehit olduğu haberi gelir- askerden geç döner ve sözlüsünün birkaç gün önce başkasıyla evlendirildiğini öğrenir. Bunun üzerine bir “yolculuk”a çıkan Ahmet Nureddin “yeni hayat”ında ilk eşiği aşarak Mevlevi tekkesine girer ve zamanla Şeyh Ahmet Nureddin olur. Ancak babasına göre onu izleyerek kente gelen ve hapsedildiği dönemde öldürülen Harun'un durumunu öğrenmek arzusundaki Şeyh Ahmet Nureddin bir anda kendisini kardeşinin hapsedildiği kalede bulunan bir hücrede bulur. “Hücre”de yaşadıkları ise ona “Şeyhlikten Kadılığa” uzanan yolun anahtarını sunar.

Sadece tekke ve hücre gibi sessizliğe bürünmüş mekânlarda kendini dinleyebilme fırsatı bulan başkışı, “ideal” olana giderken çocukluğunda dinlediği altın kuş masalıyla hedefe odaklanıp özgürlüğü hatırlatan güvercinler, geleceğin umut veren yönünü imleyen aydınlık gibi simgesel değerlerle dış dünya karşısındaki zırhını tamamlar. Yine de roman içerisinde karşıt güçlerle ve onların temsil ettikleri değerlerle özdeşleşen kana susamışlığın simgesi yarasa, yitimlerden beslenişin simgesi karga, kaotik uçurumları andıran karanlık, esaretin ve cezalandırmanın sembelleri olan “zincir ve günah”la ülkü değerlerin çatışmasının yön verdiği roman, Ahmet Nureddin'in ölümüyle neticelenir. Romanın başında düz bir karakter olarak karşılaşılan Ahmet Nureddin'in, yukarıda değinilen değerlerin çatışmasıyla devingen bir karakter almasına giden yolun beş ana başlık etrafında incelendiği çalışma, varoluşçu unsur olarak değişim ve dönüşümün yazımsal yansımasıdır.

1. Kendini Arayan Bireyin Ontik Sorgusu: Ben Kimim?

Toplumların kendilerine özgü bazı değer yargıları bulunur ve bireyler toplum tarafından bu normlara uymakla mükellef olarak gösterilir. İster koca bir ülke ister çekirdek bir aile olsun; bulunduğu yer içerisinde birer nesne olmak zorunda bırakılan birey, zamanla kendini sorgulamaya başlar:

“Bu ben miyim? Ben böyle mi olmalıyım? Şu durumda mutlu muyum?..” gibi sorularla sıkışmışlığından kurtulmak isteyen birey, Sartre’ın “kendinde varlık” kavramına göre ilk olarak hiçliğiyle tanışmak zorundadır. “Hiçliğin insani varoluşun en belirleyici yönü olduğunu, insanın hiçlik sayesinde kendisiyle dünya arasındaki farklılığı gördüğünü” (Cevizci, 2015: 1045) bu sayede bireyin kendi özelliklerinin farkına varabileceğini ifade eder. İçinde bulunduğu durumun belirsizliği, “onun yalnızca bir yönünü mutlaklaştırmak suretiyle inkâr eden kendine yabancılaşmış, kendini aldatan insan değil; sadece sahici birey varabilir” (Cevizci, 2015: 1054). Gerçek anlamda birey olabilmek için ise çalışmada ele alınan romanın başkişi gibi “Adım Ahmet Nureddin, bana verilen bu adı gururla benimsemiştim. Oysa şimdi, sırtımda deri gibi kat kat dizilen bunca uzun yıl geçtikten sonra bu ad hakkında şaşkınlıkla düşünürken arada bir gülümsediğim bile oluyor.” (Selimoviç, 2017: 20) gibi düşüncelerle ilk olarak bulunduğu hâlin farkına varır. Bunun neticesinde, “İçimdeki sıkışma ile çevremdeki sıkışma arasında benzerlikler varmış gibi geliyor bana.” (Selimoviç, 2017: 22) diyen birey kendisi ve çevresinde zamanla oluşan hapsedilmişliğin esaretinden kurtulmak için özneler ve nesnelere arasındaki farklılığı ortaya koymaya çalışır:

“Dünya ile ben, birdenbire birbirimiz için birer sır olduk; karşılıklı olarak şaşkınlıkla bakıştığımız hâlde, birbirimizi ne tanıyabiliyor, ne de anlayabiliyoruz artık.” (Selimoviç, 2017: 24)

Anlaşılabileceği üzere kendini arayan birey ilk olarak içinde bulunduğu dünya ile bir savaşa girer. Bu savaştan galip çıkabilmesi için bireyin, karşısına çıkan tüm engelleri aşması gerekmektedir. Bu yolda ilk olarak kendisi ve yaşadığı dünya arasındaki farklılıkları çözümlen birey, aralarındaki saçma kavramının kurgusallığını eleştirir. Ontik sorgularıyla birlikte ilk aşamayı geçmek isteyen birey için, “saçma en yüksek gerilimdir ve o, bu gerilimi kendi çabasıyla tek başına sürdürüp gider; çünkü bilir ki bu tanıma, her gün yenilenen başkaldırması ile tek gerçekliğinin, yadsımasının kanıtı olmaktadır” (Cruickshank, 2015: 102). Böylelikle iç dünyasındaki tartışmaları belli bir boyuta getirirken zamanla o ana kadar edindiği değerleri yıkma arzusu taşımaya başlar:

“Korktum. Bende bu her şeyi yok etme isteği nasıl doğdu?” (Selimoviç, 2017: 51)

Kierkegaard (2011: 90), “tin yoksunluğundaki kaybolmuşluk, kaygıların en korkuncudur” der. Romanın başkişisi Şeyh Ahmet Nureddin’in korkusunun kaynağı da budur. Dünyanın en korunaklı yeri olan ana rahminden çıkışından sonra yeryüzüne tekrar bırakılmışlığının farkına varan başkişi,

tinsel doğumunu gerçekleştirmek üzere bir yola çıkmıştır ve bu yolda o güne dek sahip olduğunu sandığı değerlerinden uzaklaşmak zorundadır:

“Daha önce de çimde huzursuzluk ve ayaklanmalar olmuştu; ama bunlar baygınlık ya da düzenimin bozulması gibi bir anlık, geçici, iz bırakmayan şeylerdi. O gece ise felce uğramış gibi oldum, benimle ilgili olan her şey çatır çatır yıkıldı, kendimi tanıyamaz hâle geldim.” (Selimoviç, 2017: 56)

Tinsel doğumunun sağlanması için eskiyi yıkıp yeniye aramak zorunda kalan birey, birtakım nevrotik sorunlarla da ilgilenmelidir. Üzerine giydirilmiş olanı çıkarmanın zorluğuyla tanışan Ahmet Nureddin, yeni dünyasında sahip olduğunu düşündüğü sorumluluklarla bir sarsıntı yaşar. Deprem niteliğinde olan bu sarsıntıyla anlık olarak gün içerisinde değişen toplum karşısındaki rollerini de masaya yatırırken tekrar hiçliğinin farkına varır:

“Şimdi ben neyim? Ödlek bir kardeş mi? Yoksa inançsız bir derviş miyim? İnsanlara olan sevgimi mi yitirdim? Yoksa dinî inancım mı zayıfladı? Bu durumda her şeyimi yitirmiş sayılmaz mıyım?” (Selimoviç, 2017: 112)

İnsanın yeryüzündeki korkularının temelinde çoğunlukla din vardır. Öyle ki dinî normların dışına çıktığı ya da tabuları yıktığı zaman cezalandırılacağını düşünen birey, kendini kaotik bir boşluğun içerisinde bulur. Ancak yeryüzünde hiçbir insan için, hele de şeyhlik kademesindeki biri için inandığı (dinî) değerlerini yıkmak romanlardan okunduğu gibi kolay değildir. Ahmet Nureddin’in de değişiminden önce ve sonra olmak üzere içerisinde bulunduğu iki farklı dünyanın önündeki en büyük aşama, dinsel değerler aşamasıdır ki “estetik ve bilginin bazı türleri sonlu bir bütünün duygusuna dayanılırken, dinsel bilme sonsuz bir bütünün duygusunu kullanır” (Bellah, 2017: 9) düşüncesiyle işleyebileceği günahlardan korkan başkişi dinsel gerçekliğini yitirmemek arzusunda. Romanda Mevlevi tekkesi şeyhi olarak karşımıza çıkan Ahmet Nureddin için içinde bulunduğu durum aslında çok daha acı vericidir çünkü yaşamı boyunca insanlara yardım etmek, yol göstermek üzere kendini görevlendiren başkişi, kardeşinin hapse atılmasından sonra uğradığı yıkımla “İnsan şeklimi mi, dinimi mi, yoksa ikisini birden mi yitirdim ben?” (Selimoviç, 2017: 112) derken toplum içindeki rolüyle düşüncelerinin birbiriyle uyuşmadığının farkındadır.

Çevresiyle arasındaki farklılığın zamanla ayırdına varan birey, birtakım zorluklarla karşılaşırken bir taraftan da erginlenmesini sürdürür. Hiçliğinin farkına vararak boş bir levha gibi doldurulmaya hazır oluşunu da itiraf ederken “Bir şey içinde bir şey değil; çevremizdekilerle eşit olmayan, aynı olmayan, birleşmeyen varlığımızla bir şey içinde bir hiçiz biz.” (Selimoviç, 2017: 120) diyen Ahmet Nureddin gibi zorunlu bir kabullenişin

etkisiyle varolabilmek için bir sonraki aşamaya hazır bulunuşluğunu da ifade edebilir:

“Ne adım ne de unvanım vardı bütün gece; bir inanca ışık tutan, bir tek-kenin şeyhi olan Ahmet Nureddin’i unutmuştum.” (Selimoviç, 2017: 243)

Romanın başkışısı Ahmet Nureddin’in genellikle iç monologlar hâlinde belirttiği ontik sorgusu kendini arayışının somut biçimi olarak karşımıza çıkar. Öncelikle kendisi ve içerisinde bulunduğu toplum arasındaki farkı ortadan kaldırmak zorunda olduğunu gören Ahmet Nureddin, zor olsa da değişmez sandığı tabularına rağmen uhrevi olana dönük yaşamına dünyevi değerler katmak üzere bir değişim içerisine girecektir. Bu yolda ilk olarak hiçliğini gören başkışı, kalıcı bir değişiklik yaşamak için dışarıdan gelecek yardımlara ihtiyaç duymaktadır:

2. Dolayımlyıcı ve Arzunun Biçimlenişi/Yönelimi

Romanda dramatik aksiyonun sağlanması için önemli bir unsur olarak yapısal düzlemde norm kişilere gereksinim duyulmaktadır. Başkışının eksik yönlerini gidererek onu dolayımlyayan, tamamlayan unsurlar olarak karşılaşılan norm kişiler, “ferdi planda en çok boyutlu olan ve en fazla derinliği olan kahramanlardır” ve bu kişilerin “tezat yaratmak ve okuyucuyu rahatlatmak gibi görevleri olduğu kadar birinci derecedeki kahramanların kusurlarını yansıtma, somutlaştırma gibi fonksiyonları” (Korkmaz, 1997: 298) da bulunur.

Derviş ve Ölüm romanında başkışı Ahmet Nureddin’in ideal olana ulaşma yolunda yardımcılığı görevini iki kişi üstlenir. Bunlardan biri yalnızca bir kez gece karanlığında görüp de adını bile bilmemesine rağmen çocukluğunda çok sevdiği dayısının ismiyle bilinçaltında biçimlendirdiği İshak’tır. Bir diğeri ise zor zamanlarında sürekli yanında olan, Ahmet Nureddin’i yönlendiren ve ona yol gösteren Hasan’dır. Başkışı, gerçek hayatta somut biçimde yanında görülen Hasan’ın tek başına yeterli olamadığı anlarda bilinçaltında biçimlendirdiği ideal bir tip olarak İshak’ın yardımına sığınır. İshak, “bir cesaret ve kurtuluş imgesi olarak işlendiğinden cismani varlığı yok gibidir” (Korkmaz, 2015: 286). Bu yönüyle İshak, hayal dünyası ürünü olurken başkışının düşün evrenindeki ideal insan tipinin yansımaları olarak ele alınmalıdır.

Romanın ilk bölümlerinde hakkında (Hasan’ın kız kardeşiyle birlikte) kötü planlar yapan ancak ilerleyen bölümlerde Hasan’ın kendisi hakkındaki iyi düşüncelerden emin olan Ahmet Nureddin yaşadığı pişmanlıkla birlikte geleceğini şekillendirmek üzere zor anlarında ilk olarak Hasan’a sığınır:

*“Hasan’ın boş, verimsiz iyiliğinin bana ne faydası ne de zararı doku-
nabilir. Onun her şeyi; berrak neşesi, hatta uysal tabiatı bile boş ve
faydasızdır. Ama kentte, üzüntüme katıldığını söyleyen tek insan oydu.”*
(Selimoviç, 2017: 99)

Anlaşılabacağı üzere Hasan hakkında “kentte, üzüntüme katıldığını söyleyen tek insan” (Selimoviç, 2017: 99) diyen başkışı için Hasan, arzu edilene yönelim olarak Ahmet Nureddin’in ilk anahtarıdır. Dünyadaki sıkışmışlığından kurtulabilmesi için ikinci anahtar olarak bilinçaltında biçimlendirdiği İshak ise bireyin an içerisindeki sıkıntılarından ve kaygılarından korunabilmek için çocukluğundaki güvenli limanları andıran ikinci anahtardır:

*“İshak, İshak, diye tekrarlıyordum, çocukluğumda, çok sevdiğim dayı-
mın adıydı bu. İshak... Aralarında nasıl bağ kurduğumu; nasıl, niçin ısrarla
çocukluğumu çağırıldığımı bilmiyordum. Muhakkak bir kaçıştı bu.”*
(Selimoviç, 2017: 109)

Herhangi bir yazın türünde başkışı gelinen eşiği aşmakta zorlanırsa dışarıdan gelen bir yardımla o durumdan kurtulur. Hele de varoluş mücadelesi veren başkışı için çalışmanın başında da ifade edildiği üzere içinde bulunduğu varoluşsal boşluktan kurtulmak gerekir. Böyle anlarda, “hiçbir gelenek ona ne yapması gerektiğini söylemez; bazen neyi arzuladığını bile bilmez. Bunun yerine ya diğer insanların yaptığı şeyleri arzular (uydumculuk) ya da diğer insanların kendisinden yapmasını istedikleri şeyleri yapar (totalitercilik)” yani “varoluşsal boşluk temel olarak kendini can sıkıntısı durumunda” (Frankl, 2009: 120-121) dışa vurur. Ancak Ahmet Nureddin totaliter düzenin adaletsiz düzeninden sıyrılmak için Frankl’in uydumculuk tezinde olduğu gibi idol olarak benimsediği İshak gibi düşünmek ve eylemde bulunmak ister ki norm kişiler arzusunun biçimlenmesi ve yöneliminde uyulan tipler olarak görülür. Onlar genellikle bir değişime uğramadıkları gibi dolayımlayacakları kişilere kendilerini kabul ettirirler:

*“Aklımdan geçenlerin tamamen tersini düşünen bu huzursuz, isyankar
adam (İshak), bütün noksanlarına rağmen bana güvenebileceğim bir in-
san olarak görünüyordu. Bütün yaptıkları çılgınca, söyledikleri benim-
senmeyecek şeylerdi; ama yine de yalnız ona güvenebilirdim. Mutsuz ama
dürüst, ne istediğinden habersiz ama ne yaptığımı bilen, öldürebilen ama
aldatmayan bir insandı çünkü o.”* (Selimoviç, 2017: 110)

Değişim sürecinde başından geçen olayları sindiremeyen Ahmet Nureddin, yeterli olgunluğa kavuşuncaya kadar geçen sürede kaçış yeri olarak genellikle geçmişten yararlanmak ister. Bu sebeple kendini arafta hisseden başkışı, kaçış aracı olarak da dolayımlayıcılarından yararlanır:

*“Eski durumuma dönmek ya da hiç olmazsa insanlara olan inancımı
kurtarmak istiyorum. Oysa bu korkunç, öldürücü anlaşılmazlık önlenme-*

dikçe bunu yapamam. Nereden başlamam gerektiğini sen (Hasan) bana söyle, diyecektim. Ama demedim.” (Selimoviç, 2017: 128)

Romanın ilerleyen bölümlerinde Hasan’la sıkça görüşmeye başlayan Ahmet Nureddin, Hasan tarafından karşılık beklemeden yapılan yardım teklifleriyle farkında olmadan Hasan gibi düşünmeye ve kardeşi Harun’un tutsaklığına son verebilmek adına çözümler aramaya başlar ki burada başkişi topluma ve kendine göre olması gereken arasında gidip gelmektedir:

“Harun’u kaçırmalı. (...) Hasan ve İshak’a her işi yaptırmak mümkündür. Belki Hasan, İshak’ın nerede gizlendiğini biliyordur. İshak, bu işi muhakkak kabul eder. Zaim gibi hatırlama hastalığı yoktur onun.” (Selimoviç, 2017: 206)

Kierkegaard’a göre “tinin ve ben’in hastalığı” olan umutsuzluk üç farklı biçimde kendini gösterir: “Bir ben’i olduğunun farkında olmayan umutsuz birey; kendisi olmak istemeyen umutsuz kişi; kendisi olmak isteyen umutsuz kişi” (Kierkegaard, 2004: 21). *Derviş ve Ölüm* romanındaki Ahmet Nureddin için ise bahsedilen üç durumun üçü de geçerlidir. Öyle ki romana başladığı kısımda bir ben’i olduğunun farkında olmayan başkişi, zamanla ben’inin farkına vararak olduğu gibi görünmek ve hareket isterken kaygı duyduğu bazı anlarda kendisi olmaktan da kaçmak ister. Böyle anlarda da yine tutunacak ve arzularının biçimlenmesinde yönlendirecek birer unsur olarak dolayımçıları düşünür. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere Hasan, onun için ulaşılabilir konumundayken İshak tamamen düşün evreninde yer alan bir gezegendir ve başkişinin her koşulda yolunu aydınlatan vazgeçilmez bir düşür:

“Sık sık aklıma gelen, en kolay hatırlanan, anlaşılmamış ve gerçekleşmemiş duygularımın arzusu; karanlığımın uzak ışığı; insanca güvencin, sırrın aranan anahtarı; bilinenlerin dışında sezilen bir imkan; ne gerçekleşmesi ne de vazgeçmesi mümkün olan düş; çılğınca esaretin simgesiydi benim için İshak.” (Selimoviç, 2017: 255)

Değişim sürecinde olan birey geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zamanın getirdikleri/getirebilecekleri arasında savrulur durur ve ne yazık ki şimdiki zamanın sürekli olarak geçmişte kalmasıyla an’ın farkında olmayan birey deneyim sahibi olmayan yardımcı unsurlar olmadan bu durumdan zarar almadan kurtulamazlar. Böylelikle başkişi olan Ahmet Nureddin’de de görüldüğü gibi “aşama aşama gerçekleşen değişimin sonucu düşüncelerimiz, sözlerimiz, eylemlerimizle bunların kaçınılmaz fiziksel, zihinsel ve duygusal sonuçları arasındaki sürenin oldukça kısalması olur. Bu değişim genelde bize zamanın hızlanması hissini verir”ken (Brown, 2011: 197) zamanı tecrübesiyle hızlandırarak ideal olana ulaştıran unsur olarak yine dolayımçılara ihtiyaç duyulacaktır:

“En güç durumda bulunduğum, kendi kendime el kaldırmayı düşündüğüm sırada Allah, bana cesaret vermesi için Hasan’ı gönderdi. Hasan’ın inceliği, iyiliği – hatta sevgisi demek cüretini göstereceğim- kendime ve hayata ait yitik güvenimi bana geri verdi. Hasan’dan gördüğüm yakınlık, beni, bilinçsiz davranışlardan, kapıldığım dehşetin etkisinden kurtardı. Sıkışıp kaldığım buzların arasında insan iyiliğinin sıcak rüzgarını duymaya başladım.” (Selimoviç, 2017: 290)

Dolayımıcılar, başkışiyi tamamlayan birer unsur olarak karşımıza çıkar. Eser içerisinde bu durumu iç monolog yoluyla sıklıkla belirten ben anlatıcı, İshak’ın gelmeyişi ve Hasan’ın iş bahanesiyle yolculuğa çıktığı anlarda ise norm karakteri olan Hasan’ın, varoluş serüveninde kendini olgunlaştıran temel bir dayanak olduğunu itiraf eder:

“Onsuz geçirdiğim her gün, sıkıcı ve uzun oluyordu. Gölgesinde sessizce olgunlaşıyordum.” (Selimoviç, 2017: 341)

Bölümün genelinden anlaşılacağı üzere Ahmet Nureddin, mensubu olduğu Mevlevi tekkesinde kendisine danışılan bir kişi olmasına rağmen yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinde kendini tamamlayabilmek, “ideallerine/arzu edilene” ulaşabilmek için sıklıkla norm kişileri olan Hasan ve İshak’a başvurur. Zaten bu tür anlatılarda ve dahi gerçek hayatta varoluşun gerçekleşebilmesi için “başkası unsurunun” da ele alınması gerekir. Burada başkası olarak karşıt kişilerin yanı sıra kişiler düzlemindeki ülkü değerler olan Hasan ve İshak’ın varoluş serüvenindeki gerekliliği dikkat çeker. Bireyi ön plana çıkarmakla eleştirilirken bu düşünceler “ben-sen” ilişkisi veya ‘iletişim’ yoluyla aşılmaya çalışılır. Böylece bireysellik veya yalnızlık en başa koyulmuş olmasına rağmen ‘ikili ilişki’ veya ‘iletişim’ olmadan, başka hür varlıklarla karşı karşıya gelmeden veya onların arasında bulunmadan varoluşun asla gerçekleşmeyeceği” (Tokat, 1996: 87-88) göz ardı edilmemelidir. Böylece Ahmet Nureddin’in varoluş sürecindeki değişimlerin temel dayanakları olan kişilerin önemi de diğer gelişmelere ışık tutacaktır:

3. Değişim ve/ya Dönüşüm

“İnsan demek değişim demektir.”

(Selimoviç, 2017: 12)

Her insan, potansiyel olarak biyopisişik anlamda değişim/dönüşüm süreci yaşar. Değişim/dönüşüm varoluş sürecinde, olgunlaşıncaya kadarki zaman içerisindeki tüm etkileşimleri kapsar ancak önemli olan, değişim sürecindeki bireyin “kendi doğasına uygun, bireysel farklılıklarına ters düşmeyen, yapıcı, olumlu ve anlamlı bir kişilik” (Aşkaroğlu, 2016: 1) kurabilmesidir. Aksi hâlde yine mutsuzluğa gömülecek olan birey, kendilik değerlerinden yoksun kalacağı gibi farklılıklarına ters düşen yapısıyla top-

lum karşısındaki zırhı olan kendi ben'ini de yitirebilir. Bu yönüyle *Derviş ve Ölüm* romanında başkişi Ahmet Nureddin üzerinden anlam bulan bu kavramların oluşumu dünyevi olanla uhrevi olanın çatışmasından doğar.

Romanın henüz ilk sayfalarında kahraman anlatıcı, romanı yazma sebebini itiraf ederken dahi “Kıyamet gününde -eğer olursa- bir karara varılır ümidiyle yazmaya başlıyorum.(...) Böylelikle, olmaya başladığım şekilde kendimi görebileceğim”. (Selimoviç, 2017: 19) söyleminde bulunurken kendisinin de bir değişim içerisinde olduğunu belirtir ki *Derviş ve Ölüm* romanı çalışmanın başında da belirtildiği üzere yazarın kendi hayatından bir kesitin zaman içerisinde olgunlaşarak yazına kazandırılmış hâlidir.

Zira, anlatının henüz başında “İnsan demek değişim demektir” (Selimoviç, 2017: 12) girişiyile romanın bir değişim örneği olacağıın ilk işareti verilir ve ilerleyen her sayfada söz konusu değişimin yansımaları açıkça görülür:

“Dinî inançlara ışık tutuyorum diye hiçbir vakit kibir duymadım. Şu andaysa, söz konusu bu özelliğimden biraz daha utanıyorum. Bu nasıl ışık böyle? Neyle ışıklandırılmışım ben? Üstün bir bilgiyle mi? Temiz yüreklilikle mi? Doğru yolla mı? Şüpheli olmamakla mı? Bunların hepsi birer soru oldu ve ben, ne şeyh ne de Nureddin; sadece Ahmet'im.” (Selimoviç, 2017: 20)

Anlaşılabacağı üzere eserin sonundaki değişim, anlatının henüz başında verilir ve sonrasında olaylar ayrıntıyla ele alınır. Bu yönüyle başlangıçta Şeyh Ahmet Nureddin olan dervişin, içsel olmakla birlikte dışa dönük çatışmaları onun dervişliğinin yitimine ve kendi öz beninin oluşmasına kaynaklık eder:

“Bir giysi bir örtüymüş gibi bana yakıştırılan her şeyi üstümden atıyor, bunların hepsinden önce bana ait olan çırılçıplak insan bedenimle kalıyorum.” (Selimoviç, 2017: 20)

Yakıştırılardan kurtulan birey, toplumun dayattığından kurtulmuş demektir. Ancak değişim sürecine girmeden önce şu anki hâlimden tamamen kurtulmak zorunda olduğundan “çırılçıplak insan bedenimle kalıyorum” (Selimoviç, 2017: 20) sözünden anlaşılacağı üzere yeniden doğuşun haberini verir. Varoluşçuluğun temelinde yer alan hiçlik duygusunu benimseyen Ahmet Nureddin'in şu düşüncesi ise değişimin zamanla ilgili bir olgu olduğunun bir başka ifadesidir:

“Eğer on yaş daha büyük olsaydım, yaşlılık, isyan etmemi önlerdi ya da on yaş küçük olsaydım, her şeye boş verirdim.” (Selimoviç, 2017: 20)

Dünyadaki tinsel doğumunun gerçekleşmesi için bir varoluş sürecine giren Ahmet Nureddin zamanla gerçekleşen değişimini belirtirken her yılının temelden sarsıldığını ifade eder:

“Benim suçum -eğer bu bir suç sayılırsa- olduğum gibi görünmemdir. Her şeyin büyük bir değişim içinde olduğu kanısındayım. Her yanım temelden sarsılırken dünya da benimle birlikte sarsılıyor.” (Selimoviç, 2017: 21)

Bunun anlamı başkışının kendi olma yolunda yaşadığı zorluklar olmakla birlikte Ahmet Nureddin’in metafizik boyuttaki düşünceleri üzerindeki değişim de erken başlar:

“İnsan, Tanrı değildir. İnsanın gücü, kendi yaradılışına karşı sağladığı üstünlükle ölçülür -eskiden böyle düşünüyordum- üstünlüğüne göre mü-kafatlandırılır insan. Bu sorun hakkında şimdi başka düşünüyorum.” (Selimoviç, 2017: 23)

Eski düşünceleri ve şu anki düşüncelerinin farklılığını itiraf eden başkışı bu durumun yalnızca düşüncelerinde kalmadığını ve söylemlerinde kendine yer bulduğunu ise şu bölümde açıkça ifade eder:

“Büyük bir zevk ve heyecanla konuşmaya dalarak İbni Arabi’nin tasavvuf felsefesini çürütmeye koyuldum. Bu arada belki de ilk kez gökyüzü, evren, ölüm ve kalım sırlarının; dünya ile ilgili sıkıntularından kaçan bir insan için bir konu üzerinde düşünmenin en uygun sığınağı olabileceğini fark ettim.” (Selimoviç, 2017: 54)

Bireyin değişim sürecinin etki-tepki yoluyla gerçekleşebileceği savından hareketle kardeşi Harun’un hapsedilmesiyle birlikte başlayan süreç zaman zaman bireyin sığınma yeri olarak alışık olmadığı yollara başvurmasına sebep olur ki yıllar önce birbirinden ayrılan Ahmet Nureddin ve onun babasının anlatı içerisinde şu hâliyle ortaya çıkması aynı zamanda başkışının geçmişe (çocukluğuna) sığındığını imler:

“Oysa olup bitenlerin hepsi kardeşim yüzündendi, babamın da onun için geldiğini biliyordum. (...) Artık hiçbir şey kendi yerinde değildi. Bunun için küçülerek bir vakitler olduğu gibi babamın göğsünde teselli arıyordum.” (Selimoviç, 2017: 91)

Değişim/dönüşüm sürecinde birey, henüz olgunlaşma evresindeyken “değişimler sonucu ilişki içindeki yerini yitireceği paniğine de kapılabilir” (Geçtan, 2016: 88). Bu durumun bir yansıması olarak Şeyh Ahmet Nureddin babasının karşısında kendisini küçülmüş hissederken geçmişine sığınırken babasının kardeşi Harun’a verdiği değer için kendisiyle iletişime geçtiğini anlamasıyla da dönüşümünün ikinci boyutuyla tanışır:

“Babama göre ben ölmüş oluyorum, yalnız öteki oğlu duruyor, ona oğlunu verin. Ben yokum. Günahkar Derviş Ahmet’in rahmet canına, yaşıyor-muş gibi görünüyor; ama o öldü.” (Selimoviç, 2017: 95)

İç dünyasındaki çatışmalarla değişim/dönüşüm sürecinin içine giren Ahmet Nureddin, bir taraftan da dervişlik yanının vermiş olduğu değer-

lerle intikam ve kin arzusundan sıyrılmak istese de bunun olamayacağını yolculuğunun henüz ilk zamanlarında bilincindedir:

“Temiz ve özgür kalmak için boşuna çırpınıyordum; yabancı olmayan biri, hayatımı zehirliyordu.” (Selimoviç, 2017: 96)

Geri dönüşü olmayan bir yola giren Şeyh Ahmet Nureddin, isminin başındaki unvandan sıyrılarak varoluşunu gerçekleştirebilmesi için ne tür bir değişikliğinin olması gerektiğinin de farkındadır ve bu değişim sürecinde dolayımlayıcısı olan Hasan gibi olmak isterken yeniden doğuşunun da ilk işaretlerini verir:

“Böyle (Hasan gibi) olabilmek için, ikinci kez dünyaya gelmem ve kendim hakkında hiçbir şey bilmemem gerekirdi. Böyle olmasa bile, kendimde de bazı değişikliklerin baş gösterdiğini sezdiğim ve bu sezdiklerimden korktuğum için Hasan’a sormak isteğini duyuyorum; ama bunu nasıl yapacağımı bilemiyordum.” (Selimoviç, 2017: 145)

Birey, sürekli olarak üzerinde geçmişin kalıntılarını taşır. Bu sayede geleceği inşa ederken her an değişim içerisinde olurken “yalnızca şimdi-sine egemen olabilir. Geçmişin karşısında ise kendini eli kolu bağlı hissedecektir. Geçmişe her yönelişimiz bu yüzden yeniden kurma” (Sarıoğlu, 2008: 254) olabilir. Bu yönüyle sürekli olarak geçmişle hesaplaşma içerisinde olan Ahmet Nureddin değişim sürecinde kendisiyle birlikte gelen geçmişinden sıyrılamaz:

“Eski hayatıma ait bu kırıntıların bende var olduğunun farkına bile varmamıştım. Hatta bu kadar uzun bir zaman bende neden kaldıklarını da bilmiyordum. Bütün bunlar; eskiden çok mu önemli şeylerdi benim için? Belleğime yapışıp kaldıklarına göre öyle olsa gerek.” (Selimoviç, 2017: 272)

Her ne kadar Ahmet Nureddin’in belleğine, bir başka ifadeyle bilinçaltına yapışıp kalan anıları olsa da kardeşinin intikamını almak üzere edindiği kin ve nefret duygularıyla birlikte kalbi vasıfları da değişir:

“Birbirimizi tanımakta güçlük çektik, yüreklerimiz değişmişti çünkü.” (Selimoviç, 2017: 273)

Tüm değişimlerine rağmen toplumdan kopuk hareket edemeyeceğinin farkına varmasına neden olan olay ise deliliğine sığınarak insanlar hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade eden, aynı zamanda içerisinde yaşadığı toplumun da sesi olan Ali Hoca’yla karşılaşması olur:

“(Ali Hoca) ‘Şeyh Nureddin yok artık.’ demişti. Belki eskisi gibi olmadığım, darbeyle karşılık vermediğim ve bir insanın yapması gereken hiçbir şeyi yapmadığım için böyle konuşmuştu. Ve işte, ben yokum artık.” (Selimoviç, 2017: 309)

Ali Hoca, Şeyh Nureddin'in artık olmayışını onun yaşadığı değişime rağmen Harun'u kurtarmak için eyleme geçmemesine bağlar ki “‘Ne kendi görüntüyü, ne sesi duyuluyor.’ dememiş miydi Ali Hoca? O yoktu artık, Şeyh Nureddin yoktu.” (Selimoviç, 2017: 313) söyleminden de anlaşılacağı üzere başkişinin görünmesine rağmen görünmemesi, konuşmasına rağmen sesinin duyulmaması, çevrenin eylemsizliğe karşı verdiği tepkinin göstergesidir. Böylesi bir gelişmenin ardından artık kararsızlığını geride bırakan Şeyh Ahmet Nureddin ise açık açık hissettiği duyguları itiraf etmeye başlar:

“Nefretin kokusu olsa, arımda kan kokusu duyulur; rengi olsa, ayak izlerim kara olur; ateşi olsa, bastığım her yerden alevler fışkırdı.” (Selimoviç, 2017: 320)

Varoluş felsefesi, “insanın varoluşunu irdeleyen, insanın dünya ve evren içindeki yerini sorgulayan bir felsefe” (Sarıoğlu, 2008: 243) olarak sorgular neticesinde oluşan değişimin kaynağına da ışık tutar. Bu yönüyle bölüm içerisinde başkişinin yaşadığı değişimle birlikte bu değişime temel dayanak oluşturan unsurlar da ele alınarak Şeyh Ahmet Nureddin'in, Ahmet Nureddin olarak kalmasındaki etkinin acılar olduğu ifade edilir:

“Sadece şekil bakımından aynı kalan şimdiki Ahmet Nureddin'i acılar doğurdu.” (Selimoviç, 2017: 367)

Birey, yaptıklarıyla “doğayı ve varoluş koşullarını değiştirip dönüştürürken kendini de değiştirip dönüştürmektedir” (Coşkun, 2013: 121). Bölümün sonunda “sadece şekil bakımından aynı kalan” (Selimoviç, 2017: 367) başkişi aslında varlığın biçimlenmesi sürecinde varoluş felsefesinin ilk ve en önemli aşamasını yansıtır. Öyle ki dünyaya geldikten sonra zaman içerisinde deneyimledikleriyle özünü kazanabilen birey, bunu gerçekleştirebilmek için Ahmet Nureddin gibi “çırılçıplak insan bedeniyle” (Selimoviç, 2017: 20) kalabilmelidir. Bu durumda tinsel doğumunun da en zor evresini tamamlayacak olan birey için yeni aşama nihai ödül olarak yerine geçme olacaktır:

4. Kalpten (Uhrevi) Kurala (Dünyevi): Yerine Geçme

Varoluş felsefesine göre, “evrende kendi varlığını kendi yaratan tek varlık insandır ve insandan başka tüm varlıklar varoluşlarından önce yaratılmışlardır. Daha açık bir deyişle, ağaç ağaçlığını kendisi yapmaz; ama insan insanlığını kendisi yapar ve nasıl yaparsa öylece var olur, değerlerini kendi yaratır, yolunu kendi seçer” (Geçtan, 1974: 14). Bu sebepledir ki “her insan özünü, yaşamın kendisine verdiği bir yığın olanaklarla biçimlendirir” (Ergül, 2003: 69). Dolayısıyla yaşam içerisinde deneyimledikleriyle değişimini devam ettiren birey, *Derviş ve Ölüm* romanındaki Ahmet

Nureddin gibi bir zaman sonra hem ontolojik hem de konum olarak yeni olanla karşılaşabilir. Bu yeni olan, roman içerisinde “yerine geçme” olarak görülürken Ahmet Nureddin üzerinden düşünüldüğünde zaman içerisinde insanlara karşı hoşgörülü şeyhi geride bırakarak kin ve nefret duygusunun hâkimiyeti altına giren karşı ben’inin oluşumuyla süreç tamamlanır; ancak dünyevi olana yönelmeyle birlikte Ahmet Nureddin hem intikamını alır hem de konum itibarıyla dervişlikten kadılığa geçer. Başkişi, bu süreç içerisinde nihai olana kavuşmasındaki ilk adımı ise düşüncelerini eyleme dönüştürmeye karar vererek gerçekleştirir:

“Bundan böyle bir uyurgezer, bitkin bir sakat gibi sokak sokak dolaşmalara paydos. Düşünen değil, eyleme geçen insandır.” (Selimoviç, 2017: 180)

Görüldüğü üzere “savunma sürecinde ben bölünmesi” (Fingarette, 2003: 101) yaşayan Ahmet Nureddin, karşı benini oluşturmak için hazırlıklara başlar ve kardeşi Harun’un hapis hâlindeyken öldürülmesi üzerine adaleti olmayan düzenden intikam alabilme arzusuyla cenaze namazıyla birlikte yeni bir yola girer. Yani Harun için son olan, Ahmet Nureddin için başlangıçtır:

“Bu namazın her zaman olduğu gibi bitirilemeyeceğini biliyordum. ‘Amin’, son değil, başlangıç olacaktı bu namazda.” (Selimoviç, 2017: 221)

Kardeşinin ölümüyle birlikte nihai olana odaklanan başkişi, kendi üzerindeki değişimi topluma karşı olarak sınama yoluna giderken geçmişinin edindirdiği olgunlukla gelecek hakkında planlar yapmaya başlar:

“Hedefim vardı artık. Sessiz, sakin ve sabırlı biçimde insanların arasına karışıyor; sitem, istihza, malumat dahil, bana sundukları her şeyi minnetle kabul ediyordum.” (Selimoviç, 2017: 296)

Tinsel doğumunun sebebini ise yine kardeşinin başına gelenlerle açıklarken “Harun, kardeşim, şimdi artık kardeşten de yakınınız birbirimize. Sen, herkes hatırlasın diye bugünkü beni yarattın.” (Selimoviç, 2017: 325) söyleminde bulunması ve “Bir yanı siyah, bir yanı beyaz; bölündüğü hâlde bütünlüğünü koruyabilen bu insan, bendim. Sevgimle nefretim birbirini öldüremiyordu. Benim için ikisi de gerekliydi.” (Selimoviç, 2017: 330) diyerek intikam yolundaki iki farklı silahının farkında olması onun yerine geçme serüveninde daha emin adımlarla ilerlemesine sebep olur.

Ahmet Nureddin tesadüfen Hacı Sinaneddin’in oğlunun Padişah’ın silahtarı olduğunu öğrenir. Bunun üzerine bir plan yaparak kaleden kaçan Posavinalılar’a Hacı Sinaneddin’in yardım ettiği yalanına Kadı’yı inandırır. Böylece Hacı Sinaneddin’in tutuklanmasını sağlar ancak burada

önemli bir detay vardır ki “Durun” telkini aslında zaptiyelere değil, Ahmet Nureddin’in kendi kaderinedir:

“Kalabalığı omuzlayarak korkunun durduğu ilk sıradakilerin önüne çıktım. Yüzlerce gözün bana baktığını bilmenin heyecanı içinde zaptiyelere, ‘Durun!’ diye bağırdım.” (Selimoviç, 2017: 365)

Hayat içinde edindiği acı tecrübelerle olgunlaşan ancak bu süreçte eski ben’ini öldürmek zorunda kalan Ahmet Nureddin, yaşanan bu olayın üzüntüsünü içinde yaşarken aynı zamanda şeyliğinden ayrıldığını ilan eder:

“İçinde temiz bir ateş yanan, inançları uğruna kendini feda etmeye hazır; o eski tecrübesiz gence Allah rahmet eylesin. Tathılığın ve Allah kelamının gücüne inanan dürüst ve asil Şeyh Nureddin, sana da Allah rahmet eylesin.” (Selimoviç, 2017: 368)

Şeyhlikten sıyrılan başkışiyi başka bir konuma taşıyacak olan gelişme ise Hacı Sinaneddin’in oğluna mektup yazmasıyla oluşur. Bunun neticesinde Kaymakam kaçmak zorunda kalır ve Kadı öldürülür. Kentin ileri gelenlerinin isteği ve Silahtar Mustafa’nın vefa borcu olarak kararı Padişah’a imzalatmasıyla ontolojik olarak yerine geçme evresini tamamlayan Ahmet Nureddin konum olarak da Kadı Ahmet Nureddin olur:

“Yaşamımda birçok şey değişti; ama eski alışkanlıklarımı da bırakmadım. Gerçi rahata kavuştum; ne var ki insanlarla olan ilişkilerimde sadelikten şaşmadım. Böyle davranmama, belki mağrur olmayışım belki de Kadılık makamının bende yarattığı güven duygusu sebep olmuştu. Güçlüydüm.” (Selimoviç, 2017: 405)

Ahmet Nureddin’in uhrevi olandan dünyevi olana yönelmesiyle hem kardeşinin intikamını alması hem de kadılık makamına geçmesi kısa sürer. Öyle ki kısa süre içerisinde dolayımlayıcısını yitirmesiyle ölümle burun buruna getirilen Kadı Ahmet Nureddin tesadüf eseri eski sözlüsünün oğluyla karşılaşır. Bu olay bilinçaltındaki eskinin izlerini yıllar sonra ortaya çıkarırken anımsadığı bir olay, karşısındakinin kendi oğlu olabileceğini düşündürür:

“Ve inanyorum ki, bu gece, özellikle bu gece, oğlu -belki benim de oğlum- gelmeseydi onu hatırlamazdım.” (Selimoviç, 2017: 456)

Tıpkı kendisi gibi mutlu olmak üzere kasabadan kente göç etme kararı alan misafirini tekkeye yerleştirdikten sonra iç dünyasında yeni bir dünyanın da tasarımını yapar:

“Duyarlılığımı yitirmiştim. Sadece şöyle düşündüm: Bu yerde ve bu dünyada benim yerimi alacak. Kemiğimden oluştu. Belki. Benim eski hâlimi andırıyor. Durmuyor, devam ediyor yaşam.” (Selimoviç, 2017: 457)

Birbirinden bağımsız olduğu düşünülmemeyen psikanaliz, “yetişkinde tam adamı bulmak, yani yalnız şimdi görülen şeylerini değil; onun aynı

zamanda tarihinin tüm ağırlığını bulmak olanağını verir” (Sartre, 1971: 626). Bu bağlamda, tasarlanan yeni dünya Ahmet Nureddin’in değil; oğlu olduğunu düşündüğü misafirinindir. Asıl önemli olan ise yerini alma olgusunun zaman içerisinde devingen bir yapı içerisinde devam ediyor olmasıdır. Bu durum ise varoluş sürecindeki değişim ve yerini almanın zamandan bağımsız oluşamayacağını göstergesidir. Başkişi üzerinden düşünüldüğünde ise Ahmet Nureddin’in başından geçen olaylar neticesinde zamanla dinî mistik yönünü geri plana atması ve intikam arzusuyla girilen değişim sürecinde şeyhliğini yitirmesiyle tamamlanmış gibi görünen evrimi; kardeşi Harun’un intikamını alması ve kadılık makamına getirilmesiyle yerini alma olgusuna dönüşür. Buradaki yerini alma ise somut düzlemde şeyhlikten kadılığa geçişi olarak görünse de Ahmet Nureddin’in varoluş sürecinin neticesini imler.

Sonuç

Varoluşçuluk felsefesine göre birey, çevresiyle uyum sağlayamadığını sezdiği andan itibaren asıl ben’ini kazanmak üzere bir mücadeleye girer ki Meşa (Mehmet) Selimoviç’in *Derviş ve Ölüm* romanındaki Ahmet Nureddin bunun açık örneğidir. Onun dinî, mistik yönünü şairane bir üslupla ortaya koyan yazar, bu yönüyle şark kültürünün sezgisel yaptırımının doğuracağı sonuçları da gözler önüne sermiştir.

Yaşadığı yerde nesne unsuru olmaktan sıyrılıp özne olmayı arzulayan birey ilk olarak “Ben Kimim?” sorusuyla hiçlik olgusunu ortaya çıkarmaya çalışır. Böylece tinsel doğumunun ilk evresine geçiş için boş bir levhayı andıran yapısıyla o andan itibaren deneyimledikleri sayesinde kendi ben’ini oluşturabilecektir. Yine de norm kişilerinin ya da değerlerinin yeterli olmadığı anlarda kendi dolayımlayıcısını geçmişindeki saplantılarında araması, onun bilinçaltını tamamen silemeyeceğinin nevrotik bir göstergesidir.

Kendi olabilme yolunda onu yönlendirebilecek, dilediği gibi şekil almasına yardımcı olacak norm kişilere ve/ya değerlere ihtiyaç duyan birey, zamanla toplumdan uzaklaşırken asıl ben’ini yaratsa da (yarattığını düşünse de) sürecin sonunda yine topluma dahil olmak zorundadır; çünkü her ne kadar dünyadaki tüm nesnelere insana hizmet için var olsa da varlığın kendisi olan insan, diğer insanlarla etkileşime girmeden yaşamını sürdüremeyecektir. Dolayısıyla öz’ünü bulan birey, dahil olduğu süreçlerden başarılı biçimde geçerse mutlaka onu bekleyen bir ödül olacaktır; ancak nihai ödülle ulaşan birey, içinde bulunduğu toplumla arasında ben-sen ilişkisinin ötesinde “biz” ilişkisi kuramazsa romanın başkişisi olan Ahmet Nureddin gibi ontolojik anlamda yıkımla sonuçlanabilecek bir olayla cezalandırılabilir.

Kaynakça

- Abiç, T. (2018). “Tezer Özlü’nün ‘Çocukluğun Soğuk Geceleri’ Romanında Varoluşçu Söylem”. *Dergi Karadeniz*, 39, 253-262.
- Aşkaroğlu, V. (2016). “Kimlik Arayışı Bağlamında Simyacı ve Osmancık Romanlarının Karşılaştırılması”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 222, 191-210.
- Bellah, R. N. (2017). *İnsan Evriminde Din /Eski Taş Çağından Eksen Çağına*. (Çev. Mete Tunçay). Ankara: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brown, M. (2011). *Varoluş Süreci/Şimdiki An Farkındalığına Bir Yolculuk*. (Çev. Merve Duygun). İstanbul: Butik Yayıncılık.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Coşkun, S. (2013). “İnsansal Varoluş ve Özün Belirlenimi Olarak Yabancılaşma ve Özgürleşme”. *Kaygı Dergisi*, 20, 111-126.
- Cruickshank, J. (2015). *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı*. (Çev. Rasih Güran). İstanbul: Zepros Yayınları.
- Ergül, H. Ö. (2003). “Heidegger’in Varoluşçu Ontolojisi”. *Kaygı Dergisi*, 2, 68-72.
- Fingarette, H. (2003). *Kendini Aldatma*. (Çev. Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçtan, E. (1974). “Varoluşçu ‘Psikolojinin Temel İlkeleri’”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 7, 1, 13-17.
- Geçtan, E. (2016). *Varoluş ve Psikiyatri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2004). *Ölümçül Hastalık Umutsuzluk*. (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2011). *Kaygı Kavramı*. (Çev. Türker Armaner). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korkmaz, R. (1997). *Sabahattin Ali/İnsan ve Eser*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumalar*. Ankara: Kesit Yayınları.
- Sarioğlu, G. (2008). “Tarih Felsefesi Alanında Bir İnceleme: Varoluş Felsefesi ve Tarih Anlayışı”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, 9, 243-257.
- Sartre, Jean-Paul (1971). “Varoluşçuluk ve Yazınsal Eleştiri”. (Çev. Tahsin Saraç) *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Eleştiri Özel Sayısı-II*, C. XXIII, 234, 625-626.
- Selimoviç, M. (2017). *Derviş ve Ölüm*. (Çev. Mahmut Kıratlı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tokat, L. (1996). *Teist Varoluşçulukta Hürriyet Problemi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Extended Summary

As a result of the depression experienced by the Europe after the WW2, the problem of existence, which gained theoretical value primarily in France, in the entire Europe and in the world over time, finds meaning as a value that has been emphasized in Mesa (Mehmet) Selimovic's novel, *Death and the Dervish*.

The sixteen-chapter novel reflects the devastating effect after the death of his brother, who was killed during the war, had on Selimovic. A real event was combined with the philosophical background of the author and turned into masterfully written fiction. The story revolves around Ahmet Nureddin, the sheik of the Mevlevi lodge. The novel tells the story of what happened to the protagonist, a dervish, who finds himself on the journey to become a Kadi (Muslim Judge), after his brother's death. There are epigrams located at the beginning of each chapter and the majority of these epigrams, which prepare the reader for the new chapter, are quotations from the Holy Quran. The novel, in which an individual's desire to create self-worth can be observed, finds meaning as the product of a change, transformation, and substitution.

The first part of the study, *The Ontic Question of the Self-Seeking Individual: Who am I?*, reflects Ahmet Nureddin's self-inquiries as a result of his war with the world he is in. The individuals, who have to comply with the common norms of society, start to question themselves when they refuse to be an object where they stand. Ahmet Nureddin's ontic interrogation, which usually continues with internal monologues, is the concrete form of his search. Ahmet Nureddin realizes first, he has to eliminate the difference between himself and the society he lives in. First, he goes through some changes to add worldly values to his ethereal realm driven life even though it is hard and this is against his taboos; yet he needs external salvation to achieve a permanent change.

The second part of the work, which is characterized as salvation from outside, is discussed under the title of *Occurrence and Formation / Orientation Mediator of Desire*. As an important element for providing dramatic action in the novel, norm/normative characters are needed on the structural plane. The norm characters we encounter as the complementary elements making up for Ahmet Nureddin's deficiencies and mediating him are Hasan, and Ishak, whom the protagonist fictionalizes in his subconscious. Although Ahmet Nureddin is in a position to be consulted in the Mevlevi lodge he is a member of, he often consults to Hasan and İshak, who are the norm characters, to complete himself in the process of change and transformation he's going through and to reach his desire. In fact, in such narratives and even in real life, the "other element" needs to be addressed for existence to occur.

The basis for the third part's title *Change / Transformation* is Ahmet Nureddin's statement "Man means change." (Selimovic, 2017: 12). Every human being undergoes a process of change/transformation in a potentially bio-psychic sense. Change/transformation involves all interactions in the process of existence until maturing, but the important thing is that the individual in this process achieves a structure that does not exceed itself. Otherwise, the individual who contradicts his

structure and loses his/her self against the society will be unhappy and also clash with the new identity.

Marking the new identity of Ahmet Nureddin, the fourth part of the work titled *From Heart (Ethereal) to Rule (Worldly): Substitution* reflects the last part of the existing process in the life of the protagonist who has reached the new in both ontological and position. When the new one is seen as “Substitution” in the novel, considering the Ahmet Nureddin, the process is completed with the formation of the opposing ego that comes under the domination of hatred, leaving behind the sheik who is tolerant towards people; yet, Ahmet Nureddin takes his revenge and moves up from being a dervish to a kadi with inclination towards what's earthly. What is important here is that the phenomenon of substitution continues with a dynamic structure over time. This is an indication that change and substitution in the existing process cannot be independent of time.

Therefore, the individual who desires to be a subject and strives free himself/herself from being an object has to exit the process of existence by completing his spiritual birth. Otherwise, even if people, like Ahmet Nureddin, who is the protagonist and the narrator of the novel *Death and the Dervish*, can create their self (even if they just think they do), they may prepare their endings since they'll move away from the "Us" phenomenon within their society.

